

PAMFIL BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: pedeapsă, document, gloabă, Evul Mediu, drept feudal, condamnare, mutilare.

Contribuții la cercetarea unor aspecte de etnologie juridică în Maramureș

Rezumat

Cercetarea noastră este axată pe analiza unor prevederi legislative și a unor norme de drept feudal, cu toate trăsăturile lor șocante, fanteziste și absurde. Am analizat, la început, cauzele acestor pedepse, cea mai importantă fiind acțiunea de a intimida, de a ridica la cele mai înalte proporții frica și groaza asupra mulțimii. Am enumerat trăsăturile de bază ale dreptului feudal: interesul de clasă, întronarea fricii, interesul material care este ilustrat de cauțiunile mari pretinse pentru răscumpărarea capului, apoi a mutilărilor celor condamnați, la care se adaugă aplicarea gloabei.

Am analizat aplicarea de pedepse grave pentru fapte mai puțin însemnate, la mijlocul secolului al XVII-lea. Furtul oricât de mic, repetat, era pedepsit cu mutilarea, moartea, surghiunul, bătaia, gloaba. Mutilările sunt o caracteristică a prevederilor legislative în secolul al XVI-lea și erau aplicate răpitorilor de fete, sperjurilor, ereticilor, precum și celor care aduceau jigniri Consiliului orășenesc.

Absurditatea pedepselor cu moartea rezidă, mai ales, în aplicarea acestora pentru fapte minore: furturi, certuri în familie, infidelitate etc.

Ultima parte a lucrării este rezervată condamnărilor la moarte și procedurilor de executare nu numai a vrăjitoarelor, ci și a doftoroaielor, care preparau leacuri băbești, nefiind excluse nici descântătoarele. În Evul Mediu, la Baia Mare, s-a desfășurat o foarte intensă bătălie pentru vânarea și lichidarea vrăjitoarelor. A fost un proces de durată până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, când în 1860 o femeie, care se ocupa cu descântetele, a fost arsă pe rug.

¹ Baia Mare.

Keywords: punishment, document, fine/bail, middle ages, feudal law, conviction, mutilation.

Contributions to the Research of some Aspects of Legal Ethnology in Maramureş County

Summary

Our research focuses on the analysis of some legislative provisions and some norms of feudal law, with all their shocking, fanciful and absurd features. We analyzed, in the beginning, the causes of these punishments, the most important being the act of intimidation, of raising to the highest proportions the fear and horror of the crowd. We enumerated the basic features of feudal law: the interest of the class, the induction of fear, the material interest which is illustrated by the large fine required for the redemption of the head, then the mutilation of the condemned, to which penalties were added.

Also, we analyzed the application of severe punishments for less significant deeds in the middle of the seventeenth century. No matter how small and repeated theft, it has been punished with mutilation, death, exile, beating and robbery. Mutilations were typical features of the legislative provisions in the 16th century and were applied to kidnappers, perjurers, heretics, as well as to those who offended the City Council.

The absurdity of the death penalty lies, specifically, in their application for minor acts: thefts, family quarrels, infidelity, etc.

The last part of the work is focusing on death sentences and the execution procedures not only of the witches but also of the doctors, who prepared quackeries, not excluding the enchanters either. In the Middle Ages, in Baia Mare, a very intense battle took place for the hunting and liquidation of witches. A process that lasted until the middle of the 19th century, when in 1860 a woman, who was engaged in the practice of enchantments, was burned at the stake.

Contribuții la cercetarea unor aspecte de etnologie juridică în Maramureș

Etnologia juridică, cu tot interesul pe care-l suscită, a rămas până astăzi un domeniu puțin cercetat. Numeroase tradiții aparținând dreptului cutumiar denumit „obiceiul pământului”, la care se adaugă numeroase documente istorice, ne furnizează numeroase date, pe cât de bogate, pe atât de interesante, legate de fațetele dreptului feudal și mai ales legate de pedepsele aplicate în raport cu diverse încălcări ale normelor de drept feudal.

Diversele prevederi legislative, mai ales pedepsele aplicate, analizate astăzi și raportate la dreptul modern, sunt nu numai șocante, ci și fanteziste și de-a dreptul aberante, și își au originea în caracteristicile generale ale pedepselor în dreptul feudal român. În primul rând, caracterul pedepselor avea ca finalitate intimidarea, lipsindu-le funcția corectivă. Pedepsele nu erau numai cele prevăzute în pravilă. Era admis cumulul de pedepse, mai ales la cele considerate, în mentalitatea timpului, foarte grave, precum vrăjitoria. Interesul de clasă era dominant în dreptul feudal. Întronarea fricii în mulțime era o caracteristică de bază a dreptului feudal. Pedepsele erau producătoare de venituri pentru dregătorii care judecau. De aici sumele mari care se percepeau drept cauțiune pentru răscumpărarea capului, a mutilărilor etc. Aberațiile și exagerările care dominau dreptul feudal se datorau și faptului că pravilele lăsau cele prevăzute să fie fixate „după voia judecătorului”. O trăsătură de bază a dreptului feudal era represiunea, la care se adăuga umilirea și batjocura celor condamnați. (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 424).

Una dintre cele mai frecvente pedepse în Evul Mediu era gloaba, atestată documentar încă din secolul al XIV-lea, prezentă apoi în pravilele secolului al XVII-lea. Era aplicată pentru multe fapte: moarte de om, tâlhărie, furt, răpire, bătaie, abateri de la morală sexuală, mai ales pentru pagube aduse cuiva. (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 453).

Documentele studiate de către noi ne sugerează că gloaba era aplicată în secolul al XVI-lea, dar mai ales în secolul al XVII-lea. Un document de la 1659 ne spune că cei care săvârșeau vrăjuri erau globiți cu sume severe, de o sută de florini, iar dacă nu puteau plăti li se confiscau averile. (File de cronică, I, 2016: 191). În acest secol gloabe mari se aplicau și pentru infracțiuni privind integritatea persoanei. Într-un document de la 1566, pentru vânătaia provocată prin lovire, gloaba era de 64 de dinari. Cu gloabe relativ mari erau pedepsite răpirile. La 1566, cum reiese dintr-un document, răpirea unei fete fără voia ei, era globită cu 12 florini. Dacă răpirea era făcută cu voia ei gloaba era de numai doi florini. Desfrâul era pedepsit și el cu o gloabă mică de numai un florin. Gloaba era totuși oscilantă în Evul Mediu, probabil pentru a putea fi plătită. La 1569, dregătorii cetății Baia Mare aplicau pentru neprezentarea la judecată pedeapsa cu moartea cumulată cu gloaba, care îl obliga pe inculpat la plata gloabei de 7 florini. (File de cronică, I, 2016: 119).

Gloabe mari erau aplicate în secolul al XVII-lea pe domeniul Băii Mari pentru fapte prea puțin grave, în acord cu rosturile dreptului feudal de sporirea veniturilor nobililor. Într-un document emis la 1650 cei ce culegeau via în zi de duminică erau pedepsiți cu o amendă

de 12 florini. (File de cronică, I, 2016: 183).

La mijlocul secolului al XVII-lea, pe lângă pedepsele foarte grave, pentru fapte mai puțin însemnate, în cadrul cumulului de pedepse, li se aplicau celor vinovați amenzi mari. La 1667, pentru că a vândut vin amestecat cu apă, o femeie din Baia Mare a fost condamnată să fie târâtă de „omul negru” (călăul orașului) în jurul pieței, desculță și cu o cunună de paie, cu pene de cocoș și de găină pe cap, pentru a fi huiduită de toți cetățenii. Apoi a fost ținută două săptămâni legată de butuci, hrănită o dată pe zi cu pâine și apă (post negru) și obligată la o amendă usturătoare. (File de cronică, I, 2016: 202).

Pe domeniul Băii Mari, în secolul al XVI-lea, gloaba era aplicată și pentru încălcări ale Regulamentului breslelor de meseriași. Dintr-un document, emis la 1508, doi dogari au fost amendați cu un florin, deoarece nu s-au însurat la un an de la declararea lor ca meșteri și amenințați că vor fi excluși din breslă dacă nu se vor însura. (File de cronică, I, 2016: 91).

Pravilele, Îndreptarea legii și Cartea românească de învățătură prevedeau pedepse aspre pentru furt. „Furtul oricât de mic, repetat de trei ori, este pedepsit cu moartea.” Mai putea fi pedepsit cu mutilarea, surghiunul, bătaia, gloaba, plata valorii obiectului furat. (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 440).

La 1508, în domeniul Chioarului, hoțul prins putea fi omorât sau golit de bani. (File de cronică, I, 2016: 95). Furturile din prăvălii prin efracție erau pedepsite cu moartea cumulată cu tortura. Potrivit unui document, din 1665, un tânăr care a spart o prăvălie a fost condamnat la moarte de către conducerea orașului Baia Mare. Inițial a fost legat de coada unui cal și purtat în jurul pieței. Apoi a fost dus pe câmpul cu rogoz (locul unde se află actualmente stadionul de pe Dealul Florilor) unde i s-au zdrobit mâinile și picioarele, apoi a fost legat pe o roată și lăsat să moară, fără nicio milă. (File de cronică, I, 2016: 200).

Potrivit unui document, din 1650, cel ce fura mai mult de trei florini era spânzurat. Dacă se împăca cu păgubașul și nu punea în termen „homagiul” i se tăia o ureche pentru a fi cunoscut. (File de cronică, I, 2016: 182-183). Mutilările, pedepse groaznice, erau frecvente în Evul Mediu. Ele au pătruns în dreptul românesc prin influența Bizanțului, datorită contactului cu Orientul. Ele au trecut din dreptul bizantin în „obiceiul pământului” de la români. În pravile ele erau prevăzute pentru infracțiuni împotriva religiei: erezie, jurământ mincinos, ierosilie. Pentru erezie era pedeapsa cu moartea cumplită. Ierosilia era pedepsită tot cu cumplita moarte. (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 436-437).

Cu mutilări se pedepseau răpirile unor fete fără voia lor. Dacă condamnatul era grațiat de la pedeapsa cu moartea, potrivit unui document de la 1508, acestuia i se tăia o mână sau ambele mâini. (File de cronică, I, 2016: 95). În Baia Mare s-au aplicat mutilări pentru cuvinte jignitoare aduse Consiliului orașenesc. Pentru că i s-a demolat o casă nelocuită și a adresat cuvinte jignitoare reprezentanților Consiliului orașenesc, proprietarul a fost condamnat la tăierea unei bucăți din limbă. Cu greu a fost iertat după ce a plătit „pedeapsa limbii” cu o sută de florini. Primind o pedeapsă cumulativă a fost expulzat din oraș și nu a fost primit decât după un post sever. (File de cronică, I, 2016: 211). Sperjuria erau și ei pedepsiți cu mutilări. Și lor li se tăia o bucată din limbă. Pedeapsa putea fi înlocuită

cu o gloabă de o sută de florini. Cu mutilări erau amenințați tăietorii de sare care organizau întruniri, acestea se petreceau la minele din Coștiui și Ocna Șugatag pe la 1445. Astfel de pedepse, pe care le puteau primi erau: amputarea membrelor, scoaterea ochilor, cumulate cu confiscarea averii. Pedepsele erau stipulate în Statutul referitor la ocele de sare. (File de cronică, I, 2016: 65).

Bătaia era aplicată pentru vini mai ușoare, dar în pravile era aplicată pentru fapte mai grave: incest, bigamie, hoție. Era aplicată doar oamenilor de rând, boierii fiind scutiți. (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 450). Această pedeapsă era uneori cumulată cu umilirea și tortura celor condamnați. Dintr-un document de la 1658 reiese că bătaia era aplicată pentru fapte minore, precum purtarea necuviincioasă a soției față de soț. Reclamată că a spus vorbe de ocară soțului, o femeie a fost supusă de magistrat la pedeapsa de a face înconjurul pieței, având atârinate greutăți la picioare, apoi a fost legată la stâlpul infamiei, bătută cu vergile și huiduită de mulțimea prezentă. După aceasta a fost expulzată definitiv din oraș. (File de cronică, I, 2016: 189).

În Evul Mediu dezvoltat, pedeapsa cu moartea era frecventă și se săvârșea prin forme diverse: spânzurarea numită și „punerea în furci” sau „spânzurarea în furci” este cea mai frecventă formă de executare a pedepsei capitale, tragerea în țeapă, aplicată destul de frecvent pe domeniul Băii Mari în Evul Mediu, a fost preluată de la turci și de la tătari, apoi, arderea pe rug, practică frecvent pe domeniul Baia Mare, este de origine bizantină, înecare, practică pe domeniul Baia Mare pentru vrăjitorie, este de origine turcească. (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 449).

Condamnările la moarte, așa cum reiese din documentele vremii, pe domeniul Baia Mare erau foarte frecvente din cauza aplicării acestei pedepse pentru fapte minore: infidelitate în căsnicie, furturi, certuri între soți etc. Potrivit unui document din 1645, pentru viață imorală, vagabondaj, comportare înrăită, magistratul orașului Baia Mare o condamnă la moarte pe Katalin Pataki prin înecare. Sentința a fost executată public. În actele Primăriei se află unul referitor la justificarea sumei necesare pentru cumpărarea pânzei, pentru confecționarea sacului în care a fost pusă femeia și cu care a fost aruncată în apă. Este unicul caz de execuție a pedepsei capitale prin înecare în documentele cercetate. (File de cronică, I, 2016: 179).

Pe domeniul Baia Mare, dacă execuția eșua, condamnatul era iertat în virtutea unor vechi credințe religioase. Într-un document din anul 1668, condamnată la moarte pentru infidelitate, soția unui cetățean a avut mare noroc. În timpul execuției s-a rupt frânghia, ceea ce s-a considerat a fi „mâna lui Dumnezeu”. Condamnata a fost iertată și i s-a permis întoarcerea în familie, caz unic în istoria dreptului de pe domeniul Baia Mare. (File de cronică, I, 2016: 203). La moarte prin spânzurare erau condamnați cei ce-și ucideau copiii prin avorturi. Un caz de pruncucidere, sancționat cu moartea prin spânzurare, apare într-un document din 1620.

Condamnările la moarte erau destul de des judecate prin două procedee consecutive: fie tragerea în țeapă și decapitarea, fie arderea pe rug și tragerea în țeapă. Desigur unul dintre procedee nu era necesar pentru uciderea unei persoane, dar acest cumul a avut,

desigur, funcția de a îngrozi și înfricoșa mulțimea, dacă avem în vedere că execuțiile erau publice.

Uneori pedeapsa capitală era cumulată cu tortura. Un document din 1663 ne informează că pe câmpul cu pipirig a fost executat haiducul Ioan Fonta din Hideaga. După ce a fost supus unor chinuri teribile a fost tras în țeapă, cea mai groaznică formă de execuție, în fața mulțimii adunate cu forța. (File de cronică, I, 2016: 198). Tot de condamnarea la moarte prin două procedee, precedată de chinuri groaznice, a avut parte un haiduc din ceata lui Pinteș, tot din Hideaga. După aplicarea torturii, haiducul a fost decapitat și tras în țeapă. (File de cronică, I, 2016: 232). La moarte erau condamnate și călăuzele care introduceau în țară turci din pașalâcul de la Oradea. Un document din 1623 consemnează condamnarea a trei călăuze prinse în urma unor denunțuri. Obștea din Groși a răscumpărat viața unei călăuze condamnate cu o sumă mare de bani. Ceilalți doi au fost arși de vii pe câmpul de execuție. (File de cronică, I, 2016: 213). Pe domeniul Băii Mari, cu moartea se pedepseau violurile, trădările și hoțiile.

Cei ce se pretau la instigări contra autorităților sau care încălcau hotărârile judecătorești plăteau cu capul. Între actele Primăriei din Baia Mare se păstrează unul care consemnează un caz curios, demn de romanele de aventuri. La 1663 un cetățean și-a prins soția că a avut relații extraconjugale cu un bărbat. La cererea soțului, cei doi concubini au fost condamnați la moarte, dar au reușit să fugă din oraș. Magistratul l-a împuternicit pe soț să-i urmărească, ca să fie uciși. El i-a găsit la Brașov, dar în loc să ceară aplicarea sentinței, a ajuns la o înțelegere cu concubinul. Pentru suma de o sută de florini și un cal, soțul a renunțat la soție. Înțelegerea a fost perfectată în fața judeului din Brașov, care a informat conducerea orașului Baia Mare despre această vânzare a soției. După ce a ajuns acasă, instanța baimăreană l-a prins și spânzurat pe vânzător, ca să fie de învățătură celor ce nesocotesc hotărârile autorității. (File de cronică, I, 2016: 198).

În Evul Mediu, pe domeniul Baia Mare, ca și în alte locuri din Transilvania sau din alte provincii ale țării, s-a desfășurat o foarte intensă bătălie pentru vânarea și lichidarea vrăjitoarelor. Procedeele oculte de magie populară, practicate spre a stăpâni forțele naturii într-un scop vătămător (magie neagră) sau binefăcător (magie albă) constituiau, în majoritate, infrațiunea de vrăjitorie, care era aspru pedepsită de pravile și mai blând de „obiceiul pământului”. Infrațiunile purtau denumiri felurite: „vrajă”, „farmece”, „descânțece”, „fapt”, „făcătură”, fiind controversate în ceea ce privește sensul și erau confundate între ele. Cu toate că pravilele sancționau numai cu pedepse canonice, magia neagră, pe cei ce dădeau ierburi de leac, dar nu sancționau descânțecele. Descânțecele pentru lecuirea bolilor erau considerate „lucru de cinste” (Istoria dreptului românesc, I, 1980: 445-446).

În realitate, dincolo de prevederile pravilelor, de îngăduința obiceiului pământului, pe domeniul Băii Mari, în Evul Mediu, erau condamnate la moarte nu numai vrăjitoarele, ci și doftoroaiele care preparau leacuri băbești, precum și descântătoarele. Potrivit unui document din 1684, nevasta unui iobag din Tăuții de Sus a fost arsă pe rug pentru că a practicat vindecări cu ajutorul plantelor. (Pop-Curșeu, 2013: 122).

Între 1632 și 1724 au avut loc cel puțin douăsprezece condamnări la moarte pentru vrăjitorie, prin forme variate de execuție: ardere pe rug, spânzurare, decapitare, înecare. Majoritatea celor învinuite au fost femei, cu excepția unui bărbat țigan, care la 1664 a fost decapitat pentru vrăjitorie și înșelăciune. Potrivit actelor condamnatele erau și din unele sate vecine: Tăuții de Sus, Baia Sprie, Seini.

Anumitor vrăjitoare li se aplicau pedepse cumulative, care marchează severitatea cu care erau pedepsite actele de vrăjitorie. La 1698 Bereghi Judit este condamnată la moarte prin tăierea capului iar apoi arsă pe rug. Pentru simplul fapt că săvârșea vindecări cu ajutorul plantelor, la 1698 o femeie este condamnată la moarte prin tăierea capului, apoi este arsă pe rug. (Pop-Curșeu, 2013: 122).

La moarte erau condamnate și descântătoarele. Este greu de imaginat modul în care, potrivit documentelor, aceste condamnări la moarte cunosc o prelungire ce depășește mijlocul secolului al XIX-lea. Dintr-un document datat 18 iulie 1860 reiese că magistratul orășenesc avea puteri depline. La această, dată o femeie care se ocupa cu descântecul a fost arsă pe rug. În acest an au mai fost patru execuții la moarte. (File de cronică, I, 2016: 385).

Celor învinuiți de vrăjuri prin condamnări li se aplicau mutilări cumulate cu înjosirea. Li se tăia o parte din limbă, apoi erau legați la stâlpul infamiei și puși să-și recunoască vina, așa cum reiese dintr-un document de la 30 iulie 1659. (File de cronică, I, 2016: 191).

Bibliografie

- ***; *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș*, volumul I, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2016.
- ***, *Istoria dreptului românesc*, volumul I, București, Editura Academiei R.S.R., 1980.
- Pop-Curșeu, Ioan**, *Magie și vrăjitorie în cultura română*, București, Editura Cartea Românească; Iași, Editura Polirom, 2013.

Element simbolic aparținând Turnului lui Ștefan din Baia Mare; foto: Florin AVRAM